

i njihova veza s prostorom vrlo često nije onakva kakva nam je potrebna. Prema tome, slika stvarnosti koja nam treba služiti kao polazna tačka u planiranju, nije kompletna i nije potpuno istinita.

Ako već slika sadašnjosti nije pouzdana, jasno je da predviđanje budućnosti obećava još manje sigurnosti. Jasno je, također, da će sigurnost predviđanja biti sve manja što je vremenski razmak veći. Unatoč ovim momentima, koji su i evidentni i poznati, u urbanističkom planiranju, barem u nas, susrećemo se sa čudnim paradoksom: onom što je vremenski bliže i lakše dokučivo posvećuje se malo pažnje, dok se daleka (i neizvjesna) budućnost nastoji što detaljnije predvidjeti. Tome pogoduje i Zakon o urbanističkom planiranju, koji zahtijeva da se planovi »...izrađuju na rok od *najmanje* 20 godina«. Tako se u izradu dugoročnih planova ulaže mnogo napora i vremena, etape se određuju mehanički i na brzinu, a neposredni problemi rješavaju se vrlo često improvizacijama.

Posljedice takvog pristupa susrećemo u svakodnevnoj urbanističkoj praksi: postavke dugoročnih planova vrlo je teško uskladiti s neposrednim potrebama gradova, tako da urbanistički planovi često postaju kočnica rješavanju aktualnih problema ili na njih ne daju nikakav odgovor.

Međutim, ako i pretpostavimo da su planovi savršeno dobri i realni, mogućnost njihove primjene bit će ipak manje ili više ograničena. Mogućnost utjecaja urbanističkih planova na tokove života zavisi o društvenom sistemu, o nivou razvijenosti i kulturnom nivou društva, o tempu ekonomskog i tehničkog razvoja, o sistemu odlučivanja i kontrole. Ta činjenica jedan je od razloga potrebe za čestim revizijama planova, odnosno potrebe za kontinuiranim planiranjem.

Ništa manje značajna od objektivnih jesu ona ograničenja koja postoje u glavama planera. Vrijednost zaključaka sigurno vrlo mnogo zavisi o intelektualnom kapacitetu onih koji ih donose, kao i o njihovom poznavanju činjenica, odnosa i zakonitosti. Vrlo opasne zapreke su dogmatizam i jednostranost stručnjaka ili drugih odgovornih faktora. Taj je momenat vrlo dobro prikazan u jednom od referata na XV savjetovanju Urbanističkog saveza Jugoslavije: »S jedne strane, u skladu s dogmatskim mentalnim čovjekovim, postoji težnja egzaktnog planiranja. Čovjekov duh je oduvijek tražio oslonac za svoju nesigurnost u egzaktnosti pravila, od zakona fizike do etičke norme. To je, kako smo vidjeli, ona nostalgija za spokojem i utopištem, ono bjekstvo od relativnosti življenja...«¹

Zbog ograničene mogućnosti naše spoznaje i još ograničenije mogućnosti našeg utjecaja, začuđuje s koliko se sigurnosti, upornosti i strasti često zastupaju pojedini stavovi i ideje. To se može objasniti jedino neshvaćanjem prirode stvari ili identifikacijom sebe s određenom idejom, putem koje se (možda i nesvjesno) teži za ličnom afirmacijom. Donošenje pogrešnih odluka često je plod djelovanja pojedinaca, čija je sposobnost uvjeravanja i upornost iznad prosjeka — što se ne bi moglo reći za njihove ideje.

Potreba timskog, multidisciplinarnog rada u urbanizmu već je odavno poznata i priznata — u svijetu i u nas. Međutim, ta potreba i namjera u mnogo se slučajeva sukobljava sa sistemom autoriteta, s autoritativnim mentalitetom koji je u nas, unatoč samoupravljanju, još u priličnoj mjeri prisutan. Mišljenje šefa ili direktora često je odlučujuće, oni »presijecaju« probleme, a drugi stručnjaci se priklanjaju njihovu autoritetu. Postoji i

¹ Zivojin Kara-Pešić: *Granice beskraj*, Beograd, 1969.

sklonost »putu manjeg otpora« — lakše je složiti se sa sugovornikom nego mu se suprotstaviti.

Posljedica svega toga je da intelektualni kapaciteti i znanje planera, koji i onako nisu dovoljni da riješe sve probleme, nisu u potpunosti iskorišteni — ili se krivo koriste. Osim toga, sudbina nekog plana često zavisi o međuljudskim odnosima onih koji na njemu rade ili o njemu raspravljaju.

Na postavljanje ciljeva u planiranju — i na njihovu realnost — bez sumnje utječe i ideologija društva. Na primjer, na preferiranje kolektivne stambene izgradnje u nas (tj. u našim urbanističkim planovima) utjecali su ne samo ekonomski i estetski razlozi nego i mišljenje da je kolektivna izgradnja na neki način više socijalistička od individualne. Sličan je slučaj i s motorizacijom — prije desetak i više godina nije se vjerovalo da će razvoj u nas biti u tom pogledu sličan onom u kapitalističkim zemljama, dok se danas bez mnogo razmišljanja usvajaju strani uzori i život u gradovima podređuje automobilima više nego što je to potrebno.

Uloga koju u planiranju i odlučivanju igra nivo sredine također je vrlo značajna. Primitivizam i malograđanština, koji su u našoj sredini još vrlo prisutni, dovode do toga da se veliki broj građana, funkcionera, pa i stručnjaka zanosi svime što je »suvremeno«, »velegradsko«, »ekskluzivno« (ova zadnja riječ se u nas upotrebljava znatno češće nego u bilo kojoj kapitalističkoj zemlji — iako za to nema opravdanja). U primitivnoj sredini je nesavjesnim pojedincima mnogo lakše proturiti megalomanske projekte, pa i izgraditi monumentalne a slabo korisne objekte. Tu se susrećemo s još jednim paradoksom: gdje ima manje novaca, on se lakomislenije troši.

Rezultat takve naše situacije su mnogobrojni kontrasti: luksuzni hoteli i restorani s lošim uslugama, skupi automobili na lošim cestama, velik broj stambenih nebodera za koje je teško naći razumno opravdanje. Zanimljiv primjer pojave iz ove kategorije imamo danas u Zagrebu: nedavno je donesena odluka o izgradnji pothodnika na Trgu Republike, za kojim nema stvarne potrebe — dok u isto vrijeme mnogi ozbiljni problemi grada ostaju neriješeni zbog pomanjkanja sredstava.

Budući da je planiranje multidisciplinarna djelatnost, u njemu dolaze do izražaja i razne profesionalne deformacije. Za arhitekate je, na primjer, karakteristično da su skloni formalizmu, jasnim i određenim cjelinama, »čistoći koncepcije«. Oni pokazuju čudnu želju za izgradnjom visokih i monumentalnih objekata, a najozbiljnija i najopasnija im je mana sklonost ignoriranju postojećeg stanja i društvenih zakonitosti (ekstremna manifestacija takvog ignoriranja je tzv. vizionarski urbanizam). Kako su arhitekti u urbanizmu najbrojnija profesija i zauzimaju najveći dio rukovodećih položaja, njihove deformacije u toj djelatnosti — i u planovima koje ona proizvodi — najviše dolaze do izražaja.

Građevinski i saobraćajni inženjeri teže za egzaktnošću, skloni su pedanteriji i podsvjesno žele stvarati velike i komplicirane saobraćajne objekte, kojima se sve ostalo mora podrediti. U SAD, gdje igraju prilično dominantnu ulogu, zbog toga su i dosta omraženi, što u nas nije slučaj — jer za velike zahvate uglavnom nema sredstava.

Za tehničke stručnjake oba profila — arhitekate i građevinare — karakteristična je još sklonost prema detaljnim rješenjima i projektiranju. Oni su u prvom redu spremni da se bave pitanjem *kako* nešto izvesti, a mnogo manje pažnje obraćaju pitanjima *zašto*, *gdje* i *kada*? Zbog toga odbori i ko-

misije, u kojima uglavnom oni sudjeluju, pokazuju tendenciju da se pretvore u radne grupe.

Ekonomisti, geografi i sociolozi istražuju postojeće stanje, pa su skloni da preuveličaju njegov značaj i da prognoze previše podrede zabilježenim trendovima. Ne pokazuju mnogo interesa ni razumijevanja za kreativnost i estetske probleme. Međutim, uslijed prevlasti arhitekata u urbanizmu, profesionalne deformacije ekonomista, geografa i sociologa uglavnom nisu štetne, već predstavljaju dobrodošlu protutežu. Nesklonost sociologa prema predviđanju budućnosti uopće predstavlja ipak zapreku njihovu efikasnijem uključivanju u poslove na planiranju.

Nije potrebno posebno naglasiti da gore navedene značajke nisu drugo do generalizacija i da ima pojedinaca — pripadnika svake od spomenutih profesija — koji su izbjegli spomenute deformacije ili su ih se uspjeli osloboditi.

Povjesničari umjetnosti, koji se bave zaštitom spomenika kulture, nalaze se većinom izvan planerskih organizacija, ali imaju utjecaja na proces planiranja. Kod njih se također javljaju pretjerivanja i jednostrana gledanja, pa su često napadani kao kočničari napretka. Ipak, ako usporedimo vrijednost starih ambijenata i stereotipnost velike većine suvremenih urbanističkih ostvarenja, morat ćemo priznati da je utjecaj konzervatora više pozitivan nego negativan sa stajališta društvenog interesa.

Nikako se ne bi smjelo zanemariti utjecaje institucionalnog okvira u kojem se planovi donose i primjenjuju. Mnogo zavisi o tome kako je proces planiranja i primjene organiziran, u kakvom je odnosu prema zakonodavnim i izvršnim tijelima i koliko su planeri izloženi političkim i drugim pritiscima.

Parkinsonove i Peterove teorije o funkcioniranju suvremenih institucija i o njihovim paradoksima mogu se u punoj mjeri primijeniti i na planiranje kako u samim planerskim organizacijama tako i u odgovarajućim savjetima, komisijama, odborima itd. Zakoni trivijalnosti i inkompetencije, na primjer, manifestiraju se vrlo često. Pisanje opsežnih elaborata, u kojima se obične i poznate stvari izražavaju kompliciranim »učenicim« rječnikom, također je česta pojava. Takve elaborate malo tko čita — što baš i nije velika nesreća.

U stručnom radu i diskusijama često dolaze do izražaja ljudska inertnost i nesklonost (ili nesposobnost) da se prerastu određeni okviri razmišljanja, da se odbace zastarjela gledanja i stil rada, čak i onda kad je svima jasno da to treba učiniti.

Prilično česta deformacija su i slučajevi kad se planom želi postići nešto drugo (ili još nešto drugo) osim onoga što mu je oficijelno svrha — tj. kad cilj izrade plana nije samo pružanje informacija društveno-političkim faktorima, nego i postizanje nekih političkih, ekonomskih ili drugih ciljeva. To može biti opravdanje ili privlačenje nekih investicija (perspektive nekog područja prikazuju se tako da bi se »dobili neki novci«). Može to biti i propagandni cilj ili zadovoljenje lokalnog, pa čak i osobnog prestiža. Na primjer, lokalni investitori vrlo će nerado primiti plan koji predviđa stagnaciju ili pad stanovništva na njihovu području, pa makar koliko to bilo neizbježno i ekonomski zdravo. U svijetu se mnogo govori o opasnostima od »eksplozije stanovništva«, ali unatoč tome svaka zemlja, pa i regija, sa zabrinutošću gleda na pojavu stagnacije stanovništva, a opadanje shvaća već alar-

mantno. Populaciona politika u mnogo slučajeva je opterećena nacionalističkim ili religioznim predrasudama.

Racionalno shvaćanje da se progres ne sastoji u što većem broju ljudi i što većoj proizvodnji, nego u što boljim uvjetima života, protivi se nekim duboko usađenim navikama, pa zbog toga slabo dolazi do izražaja u planiranju, a još manje u praksi. Iako će se svaki grad deklarativno složiti sa stvaranjem zdrave i ugodne okoline, ako se pojavi mogućnost lociranja neke akumulativne industrije koja zagađuje okolinu i stimulira useljavanje, vrlo je malo vjerovatno da takva lokacija neće biti odobrena.

Poznata je dilema planera između »želje« i prognoziranja. U kolikoj mjeri u planu treba biti zastupljena društvena volja (odnosno — manje opravdano — volja njegovih autora), a koliko prognoza zasnovana na tendencijama i mogućnostima? Ovdje je teško naći pravu mjeru, iako je sa stručnog stajališta sigurno bolje da komponenta »želje« bude što slabije zastupljena. Ipak, trendove ne treba shvatiti kao sudbinu: oni proizlaze iz određenih činjenica, snaga i vrijednosti koje se mijenjaju i na koje se u izvjesnoj mjeri može utjecati.

Ako prihvatimo komponentu »želje«, bez obzira u kojoj mjeri, javlja se drugo pitanje: čije su želje mjerodavne? U demokratskom društvu to bi morale biti želje većine stanovnika, ali mi to nije tako jednostavno. Pitanje je, naime, koliko su te želje stvarno njihove i zasnovane na stvarnim potrebama, a u kolikoj mjeri su nametnute od strane potrošačkog društva. Osim toga, ako se i radi o stvarnim potrebama, treba ispitati nisu li one u sukobu s potrebama drugih ili s drugim potrebama istih ljudi. Može li se npr. želja gotovo svakog građanina da ima automobil i da ga vozi kamo hoće, da gradi »vikendicu« gdje se njemu sviđa, smatrati razumnom i legitimnom?

Prevladavanje svih navedenih problema i nedostataka nije nimalo lak zadatak i sigurno je da ga je moguće tek djelomično ostvariti. Ipak, već i sama svijest o postojanju svih tih ograničenja može nam pomoći da planiramo realnije i fleksibilnije. Da bi se to postiglo, potrebno je:

- a) više proširiti interdisciplinarnost u planiranju,
- b) jačati samoupravljanje i demokratske odnose u stručnom radu,
- c) razbiti činovnički mentalitet i sistem autoriteta.

Osim toga, nužno je postići da se u široj javnosti na urbanizam prestane gledati kao na tehničko-oblikovnu disciplinu, već da se shvati da je to prvenstveno *društveni proces* kojemu nije cilj izrada idealnih planova »konačnog stanja«, nego dobivanje *kontinuiranog toka informacija*, u svjetlu kojih se mogu donositi optimalne odluke o aktualnim problemima.

Literatura:

1. William Alonso: *Cities and City Planners, Taming Megalopolis*, New York, 1967.
2. Maurice Broady: »The Social Context of Urban Planning«, *SCUPAD Bulletin*, No. 5, 1968.
3. Herbert Hübner: »Towards a Value-Oriented Self-Conception of Sociology«, *SCUPAD Bulletin*, No. 6, 1969.
4. Herbert Marcuse: *One-Dimensional Man*, Boston, Beacon Press, 1964.
5. Lina Marsoni: »Twenty Years of New Towns in Britain: A Reassessment«, *SCUPAD Bulletin*, No. 5, 1968.
6. Materijali XV savjetovanja Urbanističkog saveza Jugoslavije, Mostar, 1969.

Summary:

CERTAIN SOCIAL FACTORS AND LIMITATIONS IN URBAN PLANNING

Urban planning is a highly complicated process which calls for an inter-disciplinary approach. Even in these conditions it will face major difficulties and various limitations of a subjective and of an objective nature. Interference by various incompetent factors is often encountered. Thus, for instance, economists, sociologists and geographers tend to investigate the existing situation and form their views on the basis of prognostications while neglecting various creative and aesthetic problems. Art historians, though not associated with planning organizations, have a major influence on the process of planning. In order to overcome the various limitations it is necessary to cultivate an inter-disciplinary approach and strengthen democratic relations in the process of planning.

Резюме:

**НЕКОТОРЫЕ ОБЩЕСТВЕННЫЕ ФАКТОРЫ И ОГРАНИЧЕНИЯ
В УРБАНИСТИЧЕСКОМ ПЛАНИРОВАНИИ**

Урбанистическое планирование весьма сложный процесс требующий интердисциплинированного подхода. Даже и при этих условиях урбанистическое планирование встречается с большими затруднениями и разными ограничениями субъективного и объективного характера. Часто находим интервенцию разных некомпетентных факторов. Так на пр. экономисты, социологи, географы изучают фактическое состояние и на прогнозах строят свои позиции и относятся необрежно к разным креативным и эстетическим проблемам. Искусствоведы вне планировочных организаций, но зато имеют большое влияние в процессе планирования. Для устранения разных ограничений необходимо развивать интердисциплинарный подход и укрепить демократические отношения а также и отношения самоуправления в процессе планирования.